

УДК 373.2.015.31-053.4:159.937(043.2)

Герц О.А.
студентка II курсу, спеціальності «Дошкільна освіта»,
Мукачівський державний університет
Барчій М.С.
старший викладач,
Мукачівський державний університет

ПРОБЛЕМА ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано особливості пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Висвітлено критерії, показники, рівні розвитку пізнавальної активності дошкільників та основні напрями формування пізнавальної активності дошкільників

Ключові слова: дошкільний вік, пізнавальна діяльність, пізнавальна активність, пізнавальна потреба, компоненти пізнавальної активності.

The peculiarities of cognitive activity have been analysed in the article. The criteria, indicators, levels of development of preschool children's cognitive activity and main directions of its formation have been clarified.

Key words: preschool age, cognitive activity, cognitive need, components of cognitive activity.

У сучасних умовах реформування освіти важливого значення набуває усвідомлення важливості дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості. Сучасні заклади дошкільної освіти покликані забезпечувати умови для самореалізації та розвитку кожної індивідуальності, створенні покоління, здатного навчатися впродовж усього життя. Серед ознак особистісного становлення та розвитку дитини досліджуваного віку значне місце займає пізнавальна активність. Саме пізнавальна активність є основою засвоєння дитиною культурного досвіду людства, необхідною умовою формування розумових якостей особистості дошкільника, її самостійності, ініціативності, успішності, творчості, що сприяє гармонійному становленню особистості.

У дослідженнях з проблеми пізнавальної активності дошкільників науковці підкреслюють різні її аспекти. В енциклопедії освіти пізнавальна активність трактується як «риса особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, щопередбачає стан готовності, прагнення до самостійної

пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також в її якості» [6]. У психологічних дослідженнях (В. Крутецький, С. Максименко, В. Моляко та ін.) пізнавальну активність трактують як вибіркочу пізнавальну спрямованість людини на предмети і явища, як складне психологічне утворення, що об'єднує емоційну, пізнавальну та волювальну сфери особистості. Т. Ткачук розглядає пізнавальну активність як самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних ситуаціях [4]. С. Кулачківська та С. Ладивір визначають пізнавальну активність як якісну ознаку діяльності дитини дошкільного віку, властивість самої особистості, стан її готовності до пізнавальної діяльності [1]. Пізнавальна активність – це риса особистості, яка проявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння дитиною соціального досвіду, накопичених людством знань та способів діяльності, знаходить свій вияв у пізнавальній діяльності.

Пізнавальна активність дитини дошкільного віку, за В. Суржанською, формується і розвивається на базі пізнавальної потреби в різних видах діяльності, забезпечує формування цілісного уявлення про оточуючий світ і характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дитини, ініціативою, інтересом, самостійністю та оригінальністю дошкільника. Науковцем також уточнена низка особливостей пізнавальної активності дитини дошкільного віку: прояв із народження, властивість інтенсивно розвиватися; здатність реалізовуватися у різних видах діяльності; виявлення у запитаннях, розмірковуванні, порівнюванні, експериментуванні; наявність пізнавального інтересу на рівні цікавості та допитливості; поєднання інтелектуального та емоційного ставлення до предметів та явищ дійсності; наявність наприкінці дошкільного віку ознак самостійності, певної саморегуляції та самоконтролю; набуття після 4–5 років вигляду ініціативної перетворюючої активності [3].

Пізнавальна активність – це потреба дитини в пізнавальній діяльності, активному прояві інтересу до довкілля, самої себе, людей, предметів, об'єктів, яка приносить їй задоволення; як здатність цікавитися невідомим, виявляти готовність до розв'язання проблемних ситуацій; здійснювати елементарні мислительні дії (аналізувати, порівнювати, синтезувати, узагальнювати, аргументувати та приймати в підсумку вірне рішення); володіти початковими формами дослідництва, експериментування, винахідництва; радіти від власних

відкриттів, прагнути обходитися при цьому власними силами, що необхідна їй для реалізації своїх можливостей, здібностей.

За результатами вивчення проблеми можна визначити основні риси пізнавальної активності дітей:

- пізнавальна активність визначається як стан, що передуює діяльності й породжує її, як міра діяльності, як риса, якість особистості, як умова розвитку та результат виховання;
- пізнавальна активність – це риса особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності.

У наукових дослідженнях описують різні форми її прояву, як-от відповідальність, допитливість сумлінність, інтенсивність, енергійність, інтерес, ініціатива, оригінальність, самостійність, оптимальність (В. Лозова). Поряд із формами прояву пізнавальної активності науковці розробляють і показники її прояву. Це, наприклад, увага, зосередженість, інтерес до вивчення матеріалу (К. Щербакова), надзвичайно сильне бажання продовжувати заняття, прагнення до вирішення складних завдань (Д. Богоявленська, А. Петровський), спілкування з дорослим, формулювання питань для нього (Д. Годовікова, М. Матюшкін).

Пізнавальна активність дітей дошкільного віку формується і розвивається на основі пізнавальної потреби у різних видах діяльності, забезпечує формування цілісного уявлення про оточуючий світ і характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дошкільника, ініціативою, самостійністю дитини, інтересом та оригінальністю. Вона з віком змінюється, стає більш цілеспрямованою, змінює форми прояву. Пізнавальна активність визначає інтерес дошкільників до одержання нових знань, умінь і навичок, внутрішню цілеспрямованість і постійну потребу використовувати різні способи дії до наповнення знань, збільшення знань, розширення кругозору. С. Ладивір основними показниками пізнавальної активності вважає наступні: увага та особливий інтерес до предмета; емоційне ставлення до предмета (подив, нерозуміння, заклопотаність, тобто розмаїття емоцій, викликаних предметом); дії, спрямовані на детальніше розпізнавання предмета, усвідомлення його функціонального призначення; загальна кількість таких дій як показник інтенсивності обстеження та якісна характеристика дій, їх різноманітність, заміна одних дій іншими, паузи, пов'язані з роздумами про предмет; постійний інтерес до предмета, навіть за його відсутності [1].

Аналіз теоретичних досліджень проблеми пізнавальної активності дозволяє окреслити її як інтегративну динамічну якість, основою якої становлять здатність і готовність особистості до діяльності в умовах відсутності безпосереднього та постійного керівництва і яка визначається вмінням дошкільника планувати, організовувати, коригувати свою діяльність. Пізнавальна активність супроводить будь-яку самостійну дію, це готовність (здатність і прагнення) до енергійного ініціативного володіння знаннями, докладання вольових зусиль.

Джерелом пізнавальної активності дошкільнят виступає пізнавальна потреба. Саме вона є однією з найвагоміших потреб, особливо в період становлення особистості дитини. Будучи основою пізнавальної активності дошкільника, пізнавальна потреба значно впливає на процес становлення когнітивних та особистісних структур, творчої діяльності особистості. Суттєва відмінність пізнавальної потреби від інших вітальних потреб у тому, що вона практично ніколи не може бути задоволена (І. Павлов). Потреба старшого дошкільника в пошуку поступово перетворюється на складний конгломерат розумових здібностей та мотиваційних факторів, слугує психофізіологічною основою творчості.

Ладивір С. та інші дослідники фіксують три види пізнавальної активності дітей дошкільного віку: 1) репродуктивно-наслідувальна активність, в основі якої лежить співробітництво з дорослим; 2) пошуково-виконавська активність носить більш складний характер, оскільки передбачає більш самостійне відношення дитини до виконуваної діяльності; свідоме ставлення до висунутих завдань, пошукова діяльність щодо шляхів їх вирішення та ін.; 3) творча активність дитини виявляється у здатності дитини до самостійної постановки завдань та творчого підходу до їх вирішення [1]. Причому, характеризуючи творчий рівень прояву пізнавальної активності, слід відмітити, що діти, які умовно належать до цього рівня, працюють тривалий час і з задоволенням, шукають власні способи дій, самостійно вирішують пізнавальні завдання. Розвиток творчої пізнавальної активності дошкільників має особливе значення, характеризується розширенням інформаційного простору, від успішності оволодіння дитиною пізнавальною активністю залежить процес розширення соціальної компетентності дитини.

Суржанська В. визначає такі критерії пізнавальної активності дитини дошкільного віку: пізнавальна орієнтація, інтерес, ініціатива, самостійність, оригінальність. Також вона виокремлює репродуктивно-наслідувальний, репродуктивно-виконавчий, конструктивно-виконавчий, творчий рівні активності дітей [3].

Дослідники Т. Садова, А. Рудакова визначають основні напрями формування пізнавальної активності дошкільників:

- залучення дітей до різних форм дослідницької, пошукової діяльності;
- збагачення змісту специфічно дитячих форм діяльності (ігрової, зображувальної, рухової, практичної, діяльності спілкування);
- цілеспрямований розвиток сприймання як початкового етапу образного пізнання дійсності;
- поєднання пізнавальної діяльності на заняттях (в організованих формах діяльності), різноманітних нерегламентованих видів дитячої діяльності та самостійної пізнавальної діяльності;
- забезпечення особистісної активності дошкільників у навчально-пізнавальному процесі;
- індивідуалізація взаємодії педагога з дітьми відповідно до рівнів пізнавальної активності;
- створення розвивального середовища, яке сприяє формуванню у дошкільників допитливості, пізнавального інтересу, ініціативи, самостійності пізнання [2].

Таким чином, проблема формування пізнавальної активності старших дошкільників є актуальною на сучасному етапі. У низці психолого-педагогічних досліджень йдеться про такі особливості її формування в дітей старшого дошкільного віку: вона проявляється від народження та інтенсивно розвивається впродовжусього дошкільного віку; проявляється у різноманітних видах діяльності; виявляється в різних запитаннях, розмірковуваннях, порівняннях; під час пізнання дитина виявляє емоції – це є свідчення єдності інтелектуального й емоційного; у старшому дошкільному віці з'являються ознаки самостійності, саморегуляції та самоконтролю пізнавальної діяльності дитини. Вагомою складовою частиною пізнавальної активності є пізнавальний інтерес, який підвищується з накопиченням дитиною досвіду пізнавальної діяльності. У старшому дошкільному віці пізнавальні інтереси набувають стійкості. Пізнавальний інтерес дошкільника залежить від опанованих ним знань, а також від тих способів, якими йому передають ці знання. Пізнавальна активність проявляється і реалізується в діяльності і спілкуванні, ставленні до себе навколишньої дійсності, тобто в життєдіяльності особистості, і передбачає ініціативність особистості, її вимогливість до себе та інших.

Отже, можемо підкреслити, що пізнавальна активність дітей дошкільного віку перебуває на рівні становлення і в подальшому стане міцним підґрунтям для розвитку пізнання у процесі майбутньої життєдіяльності. Використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі дозволяє створювати

сприятливі умови для розвитку активної пізнавальної діяльності дітей, надання можливості діяти самостійно, досліджувати, експериментувати, мислити творчо, використовувати у власній діяльності раніше набуті знання та навички, проявляти ініціативу.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні та розробці програми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ладивір С. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості / С. Ладивір // Дошкільне виховання. –2006. – № 11. – С. 3-6.
2. Садова Т.А. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема / Т.А. Садова, А.О. Рудакова // Молодий вчений. – 2017. – № 10. – С. 49–52.
3. Суржанська В.А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / В.А. Суржанська // Інститут проблем виховання Академії педагогічних наук України. – Київ, 2004. –19 с.
4. Ткачук Т. А. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т. А. Ткачук. - Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К., 2003 – 211 с.
5. Товкач І.Є. Формування пізнавальної активності старшого дошкільника у ході мовленнєвих занять / І.Є. Товкач // Молодий вчений. 2014. – №3(06). – С. 103-106.
6. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; [редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін.]. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>